

Van Vehchele tot Veghel

Periodiek van de Heemkundekring Vehchele
ISSN: 0668-114-25ste jaargang, nr. 88
Mei 2007, oplage 200
Aangesloten bij de Stichting Brabants Heem.
Opgericht: 28 April 1981

Bestuur:

Voorzitter: Jan van Boxmeer, Pater Vervoortstraat 18,
5465 RT Zijtaart 0413-364427
Secretaris: Corry Lunenburg, Bouwmeesterstraat 3,
5462 CP Veghel 0413-367145
P.lunenburg@home.nl
Penningm: Cor de Jong, Lavendellaar 19,
5467 BG Veghel, 0413-365485
Leden: Gerard van Asseldonk, 0413-364893
Jan van Ganzewinkel, 0413-366468
Agnes Pigmans-van Helvoort, 0413-343571
Henk van der Voort, 0413-363651

Redactie Kroniek:

Gerard van Asseldonk, Agnes Pigmans-van Helvoort,
Nico Vreeswijk, Saskia Lunenburg, Henk van der Voort.

Redactie adres:

Saskia Lunenburg, Bouwmeesterstraat 3, 5462 CP Veghel,
Saskia_lunenburg@hotmail.com, 0413-367145

De Kroniek wordt gratis toegezonden aan de leden van de Heemkundekring. Zolang de voorraad strekt zijn extra exemplaren verkrijgbaar tegen betaling van € 2,50 voor leden en € 3.00 voor niet leden per exemplaar
---

Inhoud

Blz.

De grote gemeenschapszin in Zijtaart

Zijtaart heeft sinds kort een historische site: www.oudzijtaart.nl.
Martien van Asseldonk beschrijft hierop hoe de saamhorigheid
van de dorpsbewoners in de loop der tijden tot stand kwam en
tot op vandaag opmerkelijk is gebleven.

In Memoriam Piet Fiers

Redacteur Nico Vreeswijk blikt terug op leven en werk van ons
lid Piet Fiers, de postbode met het hoedje en vele talenten.

Erp Gemeente en Parochie heruitgegeven

Marius Strijbosch voorzag de heruitgave van het bekende boek
van pastoor Meuwese van een interessante inleiding over de
schrijver.

Berichten uit het archeologische veld

Een vervolg op eerdere berichten van de werkgroep
Archeologie door Gerard Sas.

Geschiedenis ligt op straat: Vlas en Graan

Een nieuwe rubriek waarbij uitleg gegeven wordt bij een
straatnaam.

Het Hemelrijk in Brabant

Een bijdrage van ons lid Frank Lippe over het verband tussen
een familienaam en een gebiedsnaam.

Overdracht collectie devotionalia van zusters

Franciscanessen aan onze heemkundekring

Oud lied

Wie is wie en wat is wat?

De sterke gemeenschapszin in Zijtaart (deel 1)

In krantenartikelen, bewaard vanaf de jaren zestig, wordt vaak gewezen op de sterke gemeenschapszin in Zijtaart, niet alleen door inwoners van Zijtaart zelf, maar ook door de buitenstaanders die Zijtaart kennen. We vinden het goed als mensen iets voor een ander doen en slecht als mensen te veel aan zichzelf denken. Schrijven over de geschiedenis van een dorp is schrijven over de gemeenschap. Het gaat over het goede, over wat mensen voor de gemeenschap en voor anderen doen. Velen in Zijtaart kregen er een lintje van de koningin voor. Dat lintje ging meestal gepaard met bescheidenheid: “We deden het samen, ik deed het niet om voorop te staan.” Er zijn ook veel stille harde werkers en werksters. En dat maakt Zijtaart tot een goed dorp, ‘goei volk’. Haar gemeenschapszin dwingt respect af. Waar komt die gemeenschapszin vandaan? Er zijn zes factoren die daar aan bijgedragen hebben. Het begon allemaal in 1810 met een school, die in 1872 werd gevolgd door een eigen kerk. Andere factoren zijn de afgelegen ligging, het geringe aantal inwoners, het afzetten tegen Veghel en het bloeiende verenigingsleven.

1. De School

De invoering van de schoolwet in 1806 stond de gemeentebesturen toe de oprichting van scholen goed te keuren. In 1809 stuurden H.J. van de Velden, Gerard L. Verhoeven, A. G. Verbeek en Mathijs Jan van den Tillaer, namens de gezamenlijke inwoners van de gehuchten 'Sondveld, Sytert, Dorenhoek en Biezen' een verzoekschrift aan de Landdrost van Brabant voor een eigen door de overheid

gefinancierde openbare school. Dit was de eerste keer dat de vier gehuchten die in 1872 het kerkdorp Zijtaart gingen vormen, zich inspannen voor een gezamenlijke voorziening. Als Zijtaart in 1872 met de bouw van de kerk 'geboren' is, dan kan men zeggen dat het dorp in 1809 'verwekt' werd.

De eerste openbare school (gemengd, voor jongens en meisjes) kwam er in 1810. Het gebouw stond op huidig adres Pater Vervoortstraat 3. In 1877 was de school te klein geworden en werd een nieuwe openbare school gebouwd op huidig adres Pastoor Clercxstraat 46 (slagerij Van Kessel). Ook deze school was rond 1900 veel te klein geworden. Het kwam zover dat de ouders van de kinderen van Krijtenburg en het Hool door het gemeentebestuur gedwongen werden hun kinderen helemaal naar de scholen in Sint-Oedenrode en Erp te laten lopen. De opening van een R.K. bijzondere meisjesschool in het klooster in 1902 haalde druk van de ketel. De openbare school was er vanaf 1902 alleen voor de jongens. In 1930 was ook deze school te klein geworden en toen werd naast de pastorie de R.K. bijzondere St. Jacobusschool voor jongens gebouwd. De oude school werd toen verbouwd tot verenigingsgebouw. Vanaf 1930 waren er alleen nog bijzondere scholen in Zijtaart. Het gezag over deze scholen lag voortaan bij het plaatselijke kerkbestuur.

Dat een school bijdraagt aan versterking van een gemeenschap heeft nauwelijks betoog. De kinderen groeiden voortaan op in een groep van klasgenootjes die uit die vier gehuchten kwamen. Later, na de schooltijd, bleven veel vriendschappen uit de schooltijd bestaan. Dat droeg bij aan een zekere groepsbeleving van de gezinnen uit die vier gehuchten. Daarnaast behoorde men ook tot de kleinere groep van het eigen gehucht en de grotere groep van de Veghelse parochie.

We weten niet hoe sterk de groepsbeleving van de vier gehuchten samen is geweest in de periode 1810-1872, maar zonder betekenis was het zeker niet. Dit blijkt uit het gegeven dat de vier gehuchten na 1810 samen bleven werken in hun streven om ook een eigen kerk te krijgen.

2. De invloed van de kerk

De eerste pastoor van Zijtaart, pastoor Clercx, schreef in het parochiememoriaal: 'Na lang zwoegen waren de ouden van dagen te Seitaart er in geslaagd eene lage burgerschool in hun midden te verwerven. Dit greep plaats omtrent den jare 1810 en bragt niet weinig bij om de zeer begrijpelijke zucht naar het verlangen van een kerkgebouw te verlevendigen, hetzij dan op parochielen voet, hetzij ook blootelijk als rectoraat. Het stond nu aan het jongere geslacht, zoo uitten zich de grijsaards, "de hand aan dat werk te slaan." De goede wil ontbrak niet, doch de bewogen tijdsomstandigheden, en de bekende weerzin van de toenmaligen zoo hard beproefden Apostolischen Vikaris (..) lieten het bij een vromen wensch blijven. Het bewind van Willem I kenschetste zich niet door ondernemingsdrift, althans niet op Kerkelijk gebied.' Willem I regeerde van 1815 tot 1840.

In 1853 werd de bisschoppelijke hiërarchie hersteld met de benoeming van Johannes Zwijsen tot bisschop van Den Bosch. Wellicht was dit aanleiding voor een nieuwe poging om 'op het Zijtert of daar omtrent' een kerk en pastorie te bouwen. Gerardus van Rijbroek, Antonie Wilbers, Johannes Rovers, Dirk Pepers, Jan van Sleuwen en Antonius van

Boxmeer stuurden op 5 januari 1854 een verzoek naar de gemeente voor een bijdrage van 12.000 gulden voor de bouw van een kerk en pastorie, omdat 'de vier gehugten Zondveld, Biezen, Zijterd en Doornhoek' dit bedrag niet zelf op zouden kunnen brengen. De gemeenteraad weigerde echter om een bijdrage goed te keuren. Wel keurde de raad in 1854 een bedrag goed voor de bouw van een nieuwe kerk in de kom van Veghel. Afgevaardigden van de vier gehuchten hadden hierna een onderhoud met de nieuwe bisschop. Die vertelde hen: *"Laat den Zeer Eerwaarde Heer Deken van Veghel [van Miert] zijne kerk eerst bouwen en komt dan terug."* De eerste steen voor de bouw van de nieuwe Veghelse kerk werd in 1858 gelegd en in 1863 werd het gebouw ingewijd.

Hierna laaide het streven van de vier gehuchten voor een eigen kerk weer op. Trekkers waren toen Gerardus van Weert en Jan van Sleuwen die op 25 oktober 1864 de gemeenteraad verzochten een gezamenlijk verzoek aan de bisschop te sturen om een kerk te Zijtaart voor de gemeenschappelijke buurten Zondveld, Biezen, Doornhoek en Zijtaart. De gemeenteraad vond dat haar taak niet. Deken van Miert verzette zich tegen afsplitsing van de vier gehuchten. Pas ná de dood van deken van Miert op 2 juni 1870 kwam er schot in de zaak. Op 23 april 1872 werd de kerk ingezegend. De nieuwe parochie kreeg de naam Zijtaart (en werd evenals de moederparochie in Veghel toegewijd aan de H.Lambertus, red.)

Wat was nou de invloed van de kerk op de gemeenschapszin in Zijtaart? De kerk droeg daar op verschillende manieren aan bij. Belangrijk was het besef tot dezelfde parochie te horen, zoals dit tot uiting kwam in elkaar zien tijdens en na de wekelijkse Mis en tijdens andere kerkelijke bijeenkomsten en feesten. Dit

element speelt nog wel een rol, maar is nu aan het verwateren. De meeste jonge mensen voelen zich niet zozeer meer behoren tot de *parochie* Zijtaart, maar meer tot het *dorp* Zijtaart.

Een ander aspect zijn de gedeelde normen en waarden. De normerende invloed van de Kerk was in de tijd van pastoor Kamp (1905-1937) en zijn voorgangers. Kamp was een degelijke en ouderwetse dorpspastoor. Regelmatig kwamen er paters 'missie houden'. Dan werd er een aantal dagen fel gepreekt en veel gebeden. Men ging meermalen per week naar de kerk en de parochianen hadden elke veertien dagen na het zondagslof hun bijeenkomsten van de H. Familie (voor jongens en mannen) en Mariacongregatie (voor meisjes en vrouwen). En dat gescheiden. Zogenaemde 'praefecten' hielden precies bij wie al dan niet op kwam dagen en was men afwezig dan kon men bezoek van pastoor Kamp verwachten. De kerk waakte zorgvuldig over wat ze 'moreel verval' noemde. Er waren meer organisaties en verenigingen voor 'bidden en werken' dan voor ontspanning.

Aan dat alles kwam abrupt een einde met de komst van de meer wereldse pastoor Smolenaars in 1937. Pastoor Smolenaars had nogal ruime opvattingen over het geloof. Op een dag vertelde Miet van Asseldonk (later zuster Theodosia) hem, dat ze er over dacht om naar het klooster te gaan. Smolenaars vroeg: "*Naar het klooster?*" Miet zei: "*Ja, want ik wil naar de missie.*" Toen zei de pastoor: "*O, dan vind ik het goed, maar anders kun je net zo goed thuis blijven en dan kun je net zo goed achter het raam vliegen gaan zitten vangen.*" Bidden en spiritualiteit waren geen nuttig levensdoel, dacht de pastoor kennelijk, sociaal-economische betrokkenheid wel. Onder Smolenaars begon een Mis vaak een half uur te laat en de bijeenkomsten

van de H. Familie en Mariacongregatie werden afgeschaft. Pastoor Smolenaars ging vaak jagen met zijn hond. Hij zei dan tegen de pastoorsmeid: "*Als je me nodig hebt, begin dan maar de klok te luiden, dan hoor ik het wel ergens in het veld en kom ik zo vlug mogelijk naar huis.*" Hij was wel eens te laat terug voor het biechten. Hij liet de mensen rustig wachten en zei: "*Laat ze maar zitten, dan hebben ze goed berouw.*" Pastoor Smolenaars was goed bevriend met pastoor Van Dooren uit Eerde. Samen kochten ze in Frankrijk cognac.

Smolenaars moest in 1942 de parochie verlaten, omdat hij op een bidprentje iets geschreven had wat de Duitse bezetters niet aanstond. Hij werd opgevolgd door de rector uit het klooster, Van Delft. Dat was een conservatieve en strenge pastoor, die boven op de moraal zat. Doortje Brugmans vertelde over Van Delft: "*We waren blij dat hij weg moest. Hij bemoeide zich overal mee. Met de vrijerij, dat mocht niet met de tong. Het was een lastige heer.*" Haar man, Johan van Nunen, vulde aan: "*En hij ging naar Haske Kuijpers, want na Maria was er al een hele tijd geen kleine meer gekomen. De pastoor begon er over hoe het toch kwam dat Miet, Haske's vrouw, al zo lang niet meer in verwachting was. Haske zei toen: 't is mèn Miet, daar doe ik mee wat ik wil.'*" Daar kon Van Delft het mee doen. Van Delft werd in 1943 al weer overgeplaatst en zijn pastoraat was te kort om veel invloed gehad te hebben op de moraal in Zijtaart. Zijn optreden wekte veel weerstand en in Zijtaart haalde men opgelucht adem, toen hij weer vertrok.

Hierna kwam in 1943 pastoor Van de Bult op Zijtaart. Hij was een man met ouderwetse opvattingen, geen vernieuwer. Tegelijkertijd was hij iemand die niet zo boven op de mensen zat met moraalpreken als Van Delft deed. Van de Bult was

geen pastoor met een sterke persoonlijke missie, geen behoefte om 'orde op zaken te stellen'. Een aanwijzing daarvoor is de parochie-administratie die door pastoor Kamp redelijk bijgehouden was en vervolgens door Smolenaars verwaarloosd, afgezien van het verplichte aantekenen van dopen, trouwen en overlijden. Van Delft was er te kort om orde op zaken te kunnen stellen. Van de Bult vond het allemaal wel goed. Hij heeft de administratie niet aangekeken. Het was voor Jan van de Ven en Driekske van de Ven in 1964 nog een hele puzzel om uit te zoeken hoe het zat met bijvoorbeeld de fundaties en de bezittingen van de kerk.

Van de Bults invloed op de moraal in Zijtaart lijkt klein geweest te zijn. Vanwege zijn conservatieve en meegaande houding zijn de Mariacongregatie en de H. Familie in 1943 of kort na de oorlog nog wel opgericht, maar van huisbezoeken van afwezige leden was geen sprake meer. Rond 1950 stelden deze bidbijeekkomsten op zondag na het lof niet zo veel meer voor. Sommige ouders, zoals Toon en An Munsters, stuurden hun kinderen er nog naar toe, maar velen ook niet. De kroost van Has en Miet Vissers hoefden niet naar de H. Familie, maar moesten dan wél naar het lof. De kinderen van Frans van Bakel, die in 1949 naar Canada emigreerden, gingen noch naar het lof, noch naar de H. Familie of Mariacongregatie, zo blijkt uit hun opgeschreven herinneringen. Frieda van Bakel, geboren op 3 mei 1930, schreef: 'In de zomer gingen we iedere zondag dansen. Om 2 uur begon het dansen en we moesten om 9 uur thuis zijn. Ik ging altijd samen met Jaantje en Maria Oppers, mijn zus Corrie van Bakel en An Kerkhof. We fietsten samen naar de danstent en gewoonlijk fietsten er enige jongens mee naar huis. Als er in de naburige dorpen niets te doen was, dansten we bij een vriendin thuis in de keuken of op de koestal

bij Raaijmakers. Jan Raaijmakers speelde accordeon en iemand anders mondharmonica.' Toen Frieda 16 was, ontmoette ze Jef Gerrits. Hij zou haar in 1949 naar Canada volgen. We hebben het over de zondagnamiddagen in 1946 van een Zijtaarts meisje van 16 jaar. Geen woord over lof of Mariacongregatie.

De invloed van de kerk als geheel, in een groter verband dan Zijtaart, bleef tot in de jaren 70 wel groot, bijvoorbeeld op het gebied van het al dan niet gebruiken van voorbehoedsmiddelen. Ook die meer algemene invloed van de Kerk op het normbesef begon in de zestiger jaren, na het Tweede Vaticaans Concilie, te tanen. Dat gebeurde in Zijtaart evengoed als elders, al liep Zijtaart niet voorop in die ontwikkeling. In 1959, 1960 en 1961 waren er nog Zijtaartse priesters gewijd. De seminaristen ná hen zouden allemaal afhaken. Er was ook sprake van vernieuwing in de Zijtaartse kerk zelf, waarvoor op Zijtaart Pastoor Versteijnen zich vanaf 1964 erg ingezet heeft. Een veel grotere invloed is uitgegaan van de opkomst van de televisie. De eerste TV's verschenen kort na 1960 en de kinderen gingen bij hun burens kijken. Rond 1970 hadden de meeste mensen TV. Aanvankelijk was het programma-aanbod verzuimd, met de KRO als spreekbuis van de Katholieken, maar met één druk op de knop maakte men kennis met andere opvattingen. Daarvoor moest men toen nog wel opstaan en naar het toestel lopen, 'zappen' was er nog niet bij. In 1968 was de eerste blote meid (Phil Bloom, red.) op TV te zien in het programma 'Hoepla' van de VPRO. Maar ja, heel Zijtaart zat toen natuurlijk naar de KRO te kijken!

Niet dat de kerk in die jaren zestig en zeventig helemaal afwezig was op het gebied van vorming en moraal. De pastoor was tot rond 1970 als geestelijk adviseur of aalmoezenier bij

nagenoeg alle organisaties en verenigingen betrokken. In 1965 betaalde de Zijtaartse kerk een deel van de onkosten van de sexuele voorlichtingsgesprekken voor 13-19 jarigen. Deze gesprekken stonden onder leiding van witheer pater Van de Ven van de abdij van Heeswijk. Hieraan namen in totaal 150 jongens en meisjes deel. De jonge boeren en boerinnen (RKJB en RKBJB) organiseerden in de jaren vijftig en begin jaren zestig veel gespreksavonden onder leiding van een geestelijke. Het ging dan vaak over onderwerpen die met verkering, huwelijk, het boerenbedrijf en de kerk te maken hadden. Die geestelijke was zelden of nooit pastoor Van de Bult, maar iemand van elders. Het woord 'gespreksavonden' getuigt al van een dialoog en dat is een andere houding dan het preken en het eenzijdig opleggen van de moraal waarvan de parochiememorale tot 1937 getuigen. Deze gespreksavonden waren tot rond 1966 steeds redelijk druk bezocht. Maar in 1968 schreef Ardie van de Tillaart namens de Katholieke Plattelands Jongeren aan de gemeente: 'Indien er belangstelling voor bestaat bij de leden zullen er in het voorjaar nog gespreksavonden plaats vinden, want alleen met uitwisselingen en balavonden doen wij onze naam niet alle eer aan die hij toch eigenlijk verdient.' De agrarische en katholieke vorming was bij de KPJ eind jaren zestig plaats aan het maken voor sport en ontspanning. En in bredere zin voor .. ja, voor wat eigenlijk? Meer vrijheid en eigen verantwoordelijkheid, ... dus meer dansen met het andere - en later ook hetzelfde – geslacht en minder bidden, iedereen werd rijker. Vanaf de jaren zestig en zeventig werd sex vóór het huwelijk meer gangbaar en ook het samenwonen zonder (direct) te trouwen kwam in zwang. Naar de paus werd niet veel meer geluisterd en voor pastoors werd het soms moeilijk manoeuvreren tussen paus en parochie.

Na het overlijden van pastoor Versteijnen in 1977 bleef de pastorie onbewoond. Zijn opvolger pastoor Verra was ook rector bij de zusters en bleef in het klooster wonen. Enkele jaren later werd de pastorie verkocht aan de familie van Louis van de Bilt uit Son. De pastorie was eerder de woning van de belangrijkste sociale en geestelijke leider van het dorp. De associatie tussen gebouw en geestelijk leiderschap had zich bij veel mensen blijvend ingeprent en verdween niet een-twee-drie, nu er iemand anders op de pastorie woonde. Hoe voelt het aan om op een pastorie te wonen? Dat moet je aan Louis van de Bilt vragen. De Reigersvlag van Zijtaart die permanent voor de pastorie wappert, het opknappen van de pastorietaan als 'kijktuin' voor de gemeenschap en de steun die Van de Bilt geeft aan Zijtaartse verenigingen, zoals de fanfare en meer recent Jong Nederland, passen goed in het plaatje. Deze 'symbolische harmonie' heeft bijgedragen tot waardering voor en goede integratie van de familie Van de Bilt. Van de Bilt is zich goed bewust van de symbolische betekenis van de pastorie en respecteert dat. Zo werden oude beschilderingen gehandhaafd en op de balken van de biljartzaal, de voormalige gildehal, kan men nog een spreuk lezen die daar rond 1950 door Jong Nederland geschilderd was:

*Het gilde wil Christus volgen, Maria eren, de Kerk dienen;
Ridderlijk zijn en iedereen helpen die hulp behoeft;
Streven naar alles wat rein, mooi en edel is;
Klaar staan voor thuis, kerk en land;
Stoer en sterk naar lichaam en geest zijn eigen levenspad banen.*

Na de sociale verantwoordelijkheid - in de vier eerste regels - wordt hier in de laatste regel de eigen individualiteit benadrukt. De eerste vier regels zouden een beetje verstoffen en de laatste regel werd het motto van de nieuwe tijd. De tijd waarin Miet Vissers een H. Mis op liet dragen voor hun varken - dat gebeurde in 1941 - was voorbij. De maatschappij raakte in een sociaal-economische stroomversnelling die ook Zijtaart niet onberoerd liet.

Kort samengevat kan men stellen dat de bindende invloed van de Kerk vanaf eind jaren dertig, steeds verder afnam. De Zijtaartse pastoors zaten vanaf 1937 niet meer boven op de normen en waarden van hun parochianen (met uitzondering dan van het korte optreden van Van Delft in 1942-1943). Ook de normerende invloed van de Kerk in bredere zin nam vanaf de tweede helft van de jaren zestig sterk af, een voorbeeld daarvan is het gebruik van voorbehoedsmiddelen. De gemeenschappelijke kerkgang bleef in Zijtaart veel langer bestaan en draagt nog steeds bij tot de gemeenschapszin.

Martien van Asseldonk

Dit artikel is met toestemming van de auteur overgenomen van de website www.oudzijtaart.nl en wordt in de volgende aflevering van de Kroniek voortgezet.

In memoriam Piet Fiers

Op 24 februari 2007 is op 80-jarige leeftijd ons heemkundelid Piet Fiers overleden. In de avondwake en de eucharistieviering bij zijn uitvaart in de kerk van Eerde op 28 februari hebben velen stil gestaan bij het leven, het werk en de vele bezigheden van Piet. Uit het rijtje van bijna twintig rollen die hij volgens het gedachtenisprentje vervulde, zijn voor onze vereniging vooral van belang die van **Veteraan** en **Verzamelaar**.

Piet was na de wereldbrand Indiëganger. Wat moet het voor hem betekend hebben om enkele jaren van zijn toen nog jonge leven gedwongen afgesneden te zijn van zijn thuis, zijn heem, Bladel?

Misschien heeft hij daarom later in Eerde en Veghel met zoveel zorg en toewijding aandacht gevraagd voor wat hij toen met zijn kameraden daar heeft ervaren. Hij ijverde met anderen voor de oprichting van het **Indiëmonument** aan de Kolonel Johnsonstraat. Piet organiseerde in samenwerking met de gemeente vieringen en herdenkingen. Hij wist jarenlang de kinderen van de Bernadetteschool die het Indiëmonument adopteren, te boeien en te motiveren. In 1991 werkte hij vanuit de heemkundekring mee aan de uitgave “**Veghelse militairen in Indonesië**”, samen met Gérard Franssen, Piet van Horen, Antoon van de Nieuwenhuizen en Marinus Gloudemans.

Ook als verzamelaar van alles wat voor hem waarde had, kennen wij Piet. Hij was met Arie van der Hofstad de drijvende kracht achter de Eerdse **ruilbeurs De Verzamelaar**. Piet liep warm voor alles over het koningshuis en hij was helemaal weg van oud-koningin Astrid van België.

Zo is hij zelf een man van bijzondere waarde geworden, voor zijn vrouw Thea, zijn kinderen en kleinkinderen, maar ook in d'Eerd en Veghel en in onze vereniging. Wie hield niet graag een praatje met Piet?

Mag hij nog lang in onze herinnering blijven.

Nico Vreeswijk

Een liefdevolle herinnering aan

Piet Fiers

echtgenoot van

Thea Fiers – van Os

Geboren, 24 september 1926 te Bladel en Netersel.
Overleden, 24 februari 2007 te Eerde.

Kajotter, Leerling, Soldaat, Rooie Rakker, NKVer, FNVer, Landbouwer, Metselaar, Fabriksarbeider, Post-besteller, Vogelaar, Veteraan, Toneel-liefhebber, Verzamelaar, Voorzitter, Penningmeester, Secretaris, Tuinman, Bestuurslid. Wa bende nie geweest?
Ge hebt gewerkt als een paard. En niet alleen voor geld. Maar vooral voor de gemeenschap. En dus ook voor ons, je vrouw, kinderen, en kleinkinderen. Ge hebt geleefd als geen ander. Nooit tijd voor 't "kasje" maar altijd voor de club, vereniging of de mensen. We hadden al 10 jaar T.V. en je wist nog niet hoe die aan of uit moest. Een voorbeeld als geen ander ben jij voor ons geweest. Toen je gezondheid 't wat af liet weten ging je noodgedwongen iets meer tijd aan je zelf besteden. Dat was je gegund.
Mam ge het un goei maatje gekozen. Wij hebben une fijne pap gehad. En ons kiendjes une skone en gekke opa. Kei BEDANKT.
Ge het wa ons betreft oe vagevuur al gehad. Goeie reis en doe oma de groete, want die stu zeker op oe te wachte.

Bedankt voor uw medeleven bij het afscheid nemen van mijn lieve man,
onze zorgzame vader, schoonvader en opa.

Thea Fiers – van Os
Kinderen en kleinkinderen.

Eerde, 28 februari 2007.

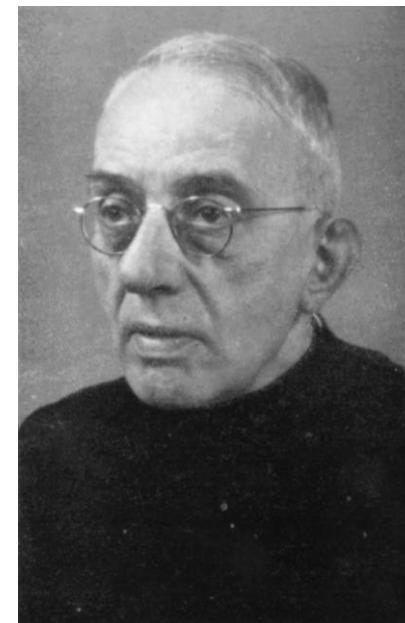

Wie was pastoor Meuwese?

Heemkundekring Erthepe geeft zijn boek opnieuw uit.

Vorig najaar verscheen de derde druk van het bekende boek over de geschiedenis van Erp. De redactie vroeg Marius Strijbosch, voorzitter van de heemkundekring Erthepe, zijn inleiding bij gelegenheid van deze heruitgave te mogen overnemen. In zijn verhaal beschrijft hij de persoon en de betekenis van de auteur, heemkundige en pastoor Alphons Meuwese.

In een boekbespreking in Brabants Heem uit 1955 was Hein Mandos vol lof over het voor u liggende boek van zijn oud-leraar en de oud-pastoor van Erp, A.P.M. Meuwese. De verdiensten van het werk gingen volgens hem door de methodische aanpak uit boven de lokale geschiedschrijving. Het boek kon model staan voor onderzoekers die de plaatselijke geschiedenis bestuderen. Mandos'oordeel staat na een halve eeuw nog steeds als een huis. Voor mensen die geïnteresseerd zijn in het verleden van Erp, is het boek tot op de dag van vandaag nog steeds een standaardwerk. En erg gewild. Heemkundekring Erthepe kreeg de afgelopen jaren regelmatig de vraag, of het boek nog ergens te koop was. Alle reden om als bestuur het initiatief te nemen een ongewijzigde herdruk van het boek uit te geven.

Er zijn nog maar weinig Erpenaren die pastoor Meuwese persoonlijk hebben gekend. Vrijwel niemand weet nog, dat hij de eerste ereburger was van de gemeente Erp. Daarom is een korte beschrijving van zijn leven hier op zijn plaats. Alphons Petrus Maria Meuwese werd geboren te 's-Hertogenbosch op 24 december 1881. Hij kwam uit een welgestelde Bossche familie. In 1907 werd hij priester gewijd. Na zijn wijding ging hij klassieke letteren studeren aan de Universiteit van Amsterdam. In 1920 promoveerde hij. Zijn proefschrift was getiteld "De rerum gestarum Divi Augusti versione Graeca". Hij onderzocht daarin de Griekse vertaling van de krijgsdaden van Romeinse keizer Augustus. Ter verheerlijking van zichzelf en zijn goddelijkheid had Augustus zijn daden in Rome op twee bronzen zuilen laten vastleggen. In studies van classici wordt nog regelmatig naar het proefschrift van Meuwese verwezen.

Al voor zijn promotie, vanaf augustus 1914, onderwees Meuwese klassieke talen op het kleinseminarie Beekvliet te Sint-Michielsgestel. Hein Mandos was daar een van zijn leerlingen. Ook Ferdinand Smulders die in de jaren vijftig voor Meuwese archiefonderzoek deed, en Marinus Bekkers, de latere bisschop van Den Bosch. In 1929 werd Meuwese benoemd tot pastoor in Erp. Kennelijk voelde hij zich meer aangetrokken tot het pastorale werk. Hij leidde volgens het Huisgezin, een katholiek nieuwsblad, als zielzorger de Erpenaren door de moeilijke oorlogsjaren. Mede uit dankbaarheid daarvoor werd hij in juni 1953 ereburger van Erp. In 1951 ging hij met emeritaat. Daarna verhuisde hij naar het St. Josephgasthuis in Veghel. Ook daar hield hij zich nog met pastoraal werk bezig door in het ziekenhuis Erpenaren te bezoeken. In juni 1957 benoemde de paus hem wegens zijn verdiensten tot Geheim Kamerheer. Vanaf dat moment mocht

Meuwese de titel Monseigneur voeren. Op 13 mei 1960 overleed hij in de leeftijd van 78 jaar. Zijn stoffelijk overschot werd bijgezet in de Calvarieberg van het kerkhof te Erp aan de Schoolstraat, de tegenwoordige Ottenstraat.

Het idee om een boek te schrijven over de geschiedenis van Erp is bij Meuwese geleidelijk ontstaan. Het begon met het schrijven van korte artikelen over de dorpsgeschiedenis in de Aa- en Leijgraafbode tussen 1947 en 1950, tevens het thuisfrontblad voor de Erpse jongens die als dienstplichtig soldaat naar Nederlands-Indië moesten. Het grootste deel van het boek schreef Meuwese tijdens zijn emeritaat. In het streekarchief te Veghel wordt in de Collectie Meuwese een aantal manuscripten en brieven van hem uit de jaren 1950-1955 bewaard. Ze laten zien op welke manier hij bij het schrijven van het boek te werk ging. Hij correspondeerde tussen september 1951 en juli 1955 veelvuldig met Ferdinand Smulders. Smulders was net als Meuwese classicus, maar daarnaast ook een niet onverdienstelijk heemkundige en dichter. Veel van zijn gedichten verschenen voor de Tweede Wereldoorlog onder het pseudoniem Paul Vlemminx. Smulders gaf de oud-pastoor gevraagd en ongevraagd gegevens die hij tegenkwam in de (moeilijk leesbare) Bossche Protocollen, het Rechterlijk Archief van 's-Hertogenbosch. Voor het schrijven van de geschiedenis vóór 1600 waren de gegevens van Smulders van groot belang. Uit een aantal brieven blijkt dat Meuwese Smulders een honorarium gaf voor zijn diensten. Die inkomsten waren welkom. Want door zijn dubieuze oorlogsverleden (het publiceren van gedichten in het tijdschrift De Schouw van de Kultuurkamer, in het nationaal-socialistische blad Frankenland en het verrichten van

werkzaamheden voor de Landstand) kon Smulders na de oorlog maar moeilijk aan werk komen.

Smulders controleerde in het voorjaar van 1955 een groot deel van het manuscript. Zijn kritiek was vaak niet mals. “Het is een beetje vervelend U deze brief te zenden, daar ik nogal veel gekritikasterd heb”, staat in de brief van Smulders van 13 maart 1955. Maar een paar weken later schrijft hij Meuwese: “Niet bang zijn! Doorwerken! Het wordt een aardig boekje”. Meuwese nam zijn advies vaak letterlijk over. Ook Erpenaren hielpen hun oud-pastoor. Adrianus Heijkants deed zijn best om genealogische gegevens over de Van Oldenbarneveldts en de Erpse schoolhoofden te vinden. Meuwese maakte ook een rondgang door het dorp om de namen van percelen te vragen en oude verhalen die in buurtschappen nog verteld werden, op te schrijven. Daarmee legde hij de basis voor het toponiemenonderzoek in Erp en redde hij een aantal oude Erpse volksverhalen van de vergetelheid.

Het verzamelen van betrouwbare gegevens was een enorme klus. Maar ook het schrijven kostte Meuwese veel moeite. Hij begon daarmee in het najaar van 1954. In zijn manuscript zie je aan de vele doorhalingen, dat hij soms geworsteld heeft het verhaal goed op papier te krijgen. Maar het resultaat mag er zijn. Zijn dorpsgeschiedenis is historisch verantwoord en geeft na een halve eeuw nog steeds een goed beeld van het Erpse verleden tot 1945.

Marius Strijbosch,
28 oktober 2006

Dit boek “Erp Gemeente en Parochie” van Dr. A. Meuwese (heruitgave van 1955, Heemkundekring Erthepe) is weer te koop voor 15 Euro bij:

**-boekhandels Bek en Schellen in Veghel;
-Heemkundekring Erthepe in het oude Raadhuis in Erp op maandag- en donderdagavond van 20 tot 22 uur.**

Bronnen:

- H. Mandos, Boekbespreking Dr. A.P. Meuwese, Erp Gemeente en Parochie, in: Brabants Heem VII (1955), pag. 91
  - Het Huisgezin, 20 mei 1957 (gepubliceerd in: Erp van toen .... dat is ook Erp. Heemkundekring Erthepe 1980-1990, Erp 1990, pag. 127-128).
  - Collectie Meuwese (BHIC, locatie Veghel). Daarin het manuscript van Meuwese; brieven van Ferdinand Smulders, geschreven tussen 16-09-1951 en 11-07-1955; brieven van Adrianus Heijkants van 14-1-1953 en 16-10-1954
  - Archief Religieuzen in Erp (Collectie Heemkundekring Erthepe)
  - M. van der Heijden, Ferdinand Smulders (1907-1972). Dichter (Paul Vlemminx), heemkundige en archiefvorscher, in: Brabants Heem 2001 (53), pag. 62-75.
-

Kort bericht: Veghelse familiebedrijven

De oproep van de werkgroep Veghelse familiebedrijven in aflevering 87 heeft enkele waardevolle reacties opgeleverd. Van de familie Franssen is mooi materiaal verkregen, zowel tekst als foto's. Ook de familie Maussen heeft gegevens aangeleverd. De werkgroep beschikt nu over een lijst met vragen, aan de hand waarvan gesprekken kunnen plaatsvinden met geïnteresseerde families. Wie helpt ons mee die gesprekken te voeren? Bel naar Henk van Wanrooij (tel. 0413-34 25 92) of mail: hwanrooij@home.nl

Berichten uit het archeologische veld.

Cursus archeologisch veldwerk met subsidie van gemeente Veghel

Recentelijk zijn belangrijke beslissingen genomen met betrekking tot de bescherming van het erfgoed. En dat op alle niveaus, zowel Europees, nationaal, provinciaal als gemeentelijk. Eind vorig jaar is namelijk de wet van Malta, zoals voorgesteld door de Raad van Europa, aangenomen door de Eerste Kamer. Deze wetgeving leidt ertoe dat de gemeente consequent rekenschap zal moeten afleggen voor het beschermen en waar mogelijk bewaren van het erfgoed. Zo is de centrale rol, wat archeologie betreft, bij de gemeente. Die zal erop toe moeten zien dat bij ieder nieuw project archeologisch onderzoek wordt meegenomen, of het nu gaat over nieuw- en herbouw, grondverwerking of landschappelijke herinrichting.

Bij de uitvoering van een dergelijk onderzoek zal deskundigheid voorop moeten staan. Het werk staat dan ook onder leiding van een professioneel archeoloog. Door de omvang van de projecten liggen er voor de vrijwilligers belangrijke taken. Dit geldt in het bijzonder voor de gemeente Veghel en de Archeologie Werkgroep van Heemkundekring Vehchele (AWHV). De kennis over het eigen woongebied van de plaatselijke vrijwilligers, zoals over eerdere archeologische vondsten, speelt hier dan ook een uitermate belangrijke rol. En dan niet te vergeten de assistentie die de vrijwilligers kunnen verlenen bij de uitvoering van een opgraving. Wil worden voldaan aan een goede kwaliteit van de ondersteunende activiteiten, dan is het van belang dat de werkgroep over een

adequaat kennisniveau beschikt. Wegens de gevraagde inzet bij genoemde activiteiten heeft de AWHV dan ook gemeend de gemeente geldelijke ondersteuning voor het volgen van cursussen te vragen.

Overtuigd van het belang heeft de gemeente eerst een inleidende cursus¹ archeologie voor de gemeentelijke werkgroepen georganiseerd. Als vervolg hierop kwam de subsidieaanvraag voor een cursus archeologisch veldwerk voor vijf leden van de AWHV. Met die geldelijke bijdrage voor de cursus, die in april 2007 zal plaatsvinden, zijn we dan ook zeer content.

Grote buit bij veldloop Eeuwsels

Zoals eerder vermeld¹ leverde de slotdag van de inleidende cursus, een zogenaamde veldloop op de Eeuwsels, een “grote buit” op. De determinering onder begeleiding van onze collega’s uit Erp en uitgevoerd door deskundigen, bevestigde nogmaals dat Veghel Zuid Oost een rijk historisch verleden heeft. Zo waren de oudste vondsten bewerkt en verbrand vuursteen uit Meso- en Neolithicum (ca. 800 – 2000 v.C) en uit het jongste verleden industrieel aardewerk (19^e -20^e eeuw) en granaatscherven (1940 – 1945) . Over alle tijdsperiodes werd wel een merkteken in de vorm van een scherf in de akker “achtergelaten”.

Het fragment van de vuursteen haalde met de vinder wethouder Jan Kerkhof op 31 oktober 2006 het Brabants Dagblad. Het is weliswaar niet de oudste vondst, maar mag zich toch scharen in de periode van Vroeg Mesolithicum (ca. 4500 vC).

De schat in de akker die bij de veldloop op 28 oktober 2006 op de Eeuwsels door Veghelse en Erpse cursisten werd gevonden.
Foto: Marius Strijbosch

Overzicht van de vondsten van het veldlopen in de Eeuwsels (zaterdag 28-10-06) :

- Bewerkt en verbrand vuursteen (meso- en neolithicum).
- Scherf Karolingisch aardewerk
- Randscherf Rijnlands aardewerk 700-900
- Steengoed uit de 13^e en 14^e eeuw
- Grijs aardewerk (gedraaid; 14^e-15^e eeuw)
- Siegburg aardewerk 1500
- Veel steengoed uit de 16^e-18^e eeuw
- Maaslands-Andenne aardewerk 17^e eeuw
- Kloot 17^e eeuw (bol of kogel, gebruikt bij het klootschieten of –werpen)

- Spinklos (nieuwe tijd)
- Fragmenten van Tegels aardewerk, 17^e-18^e eeuw
- Steengoed Westerwald 17^e-19^e eeuw
- Fragmenten van kleipijpen
- Chinees porselein
- Deel pop 19^e eeuw
- Porselein 19^e-20^e eeuw
- Deel mineraalwaterkruik 19^e eeuw
- Industrieel aardewerk 19^e-20^e eeuw
- Granaatscherf 1940-1945

De sporen wijzen op eeuwenlange menselijke activiteiten in het belopen gebied (Lijst verstrekt door Marius Strijbosch).

Opgravingen op Krijtenburg

Op Krijtenburg 12 in Zondveld (Zijtaart) is door de archeologische werkgroep een archeologisch onderzoek uitgevoerd op de plek waar de bouw van een bedrijfsruimte zal plaats vinden. Voorafgaande werd er een zogenaamde waardekaart door een professioneel archeologisch kantoor opgesteld. Daaruit kwam naar voren dat het gebied als archeologisch hoogwaardig kan worden gekenmerkt. Eerdere vondsten als een bijl (3000 – 2500 v.C) en een Romeinse muntschat met 168 zilveren munten leidden mede tot deze conclusie. Reeds in de Middeleeuwen vonden hier uitgebreide ontginningen plaats van heidevelden die tot heuvels verstuifd waren. Vennen, al dan niet gevoed door beken, lagen in het verre verleden over de heide verspreid. Het landgoed Jekschoot², waar ook een belangrijk huis (kasteeltje) moet hebben gestaan, moet hier zijn gelegen.

De opgraving werd op verzoek van de gemeente Veghel door de archeologische werkgroep uitgevoerd. De uitvoering door vrijwilligers was op dat tijdstip nog mogelijk, nog juist voor de aanneming van het verdrag van Malta; weliswaar met toestemming van De Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.

Ook de voorzitter is een goede schraper....

Na het afgraven van de humusrijke toplaag werden in de vrijkomende zandgronden donkere afdrucken gevonden. De meeste zijn gevormd door verstoringen van het dekzand door de in de zeventiger jaren uitgevoerde ruilverkaveling, andere door vroegere sloten. Weliswaar werden er ook afdrucken van paalgaten gevonden, maar hiervan ontbrak een regelmatige verspreiding om dit aan een vroegere (be)woning toe te

schrijven. Wel werden er scherven gevonden die als uit de Vroeg Middeleeuwse periode tot de 19^e eeuw gedetermineerd konden worden. Met de onlangs afgeronde opgraving heeft de werkgroep een belangrijke praktijkervaring opgedaan. Nu kan worden vastgesteld op welk terrein kennisuitbreiding nog gewenst is.

Hierbij danken we de eigenaar Jan van Boxmeer van Krijtenburg 12 voor zijn medewerking bij de opgraving: het positieve overleg, de ondersteuning van een graafmachine en het aanbieden van koffie.

Gerard Sas, namens de archeologische werkgroep

Referenties:

¹ Kroniek, van Vehchele tot Veghel, jaargang 25, dec.2006, nr. 87

² Site: www.oudzijtaart.nl/

Kort bericht: 2007 jaar van de molens

Ons land, molenland bij uitstek, heeft veel te danken aan de molen. We zijn er groot door geworden. Het is 600 jaar geleden dat de eerste poldermolen werd gebouwd om een begin te maken met de droogmakerij van de eerste polder in Noord-Holland: De Heerhugowaard. Daarna volgden er meer. Overal in ons land zal dit “Jaar van de Molens” worden gevierd. In Den Bosch loopt van eind januari tot eind mei in het Noordbrabants Museum een dubbeltentoonstelling over molens en schilderijen van bekende kunstenaars. Naast een 50-tal schilderijen, van Rembrandt tot Mondriaan, is de tentoonstelling uitgebreid met schaalmodellen van molens, een kinderspeurtocht met behulp van moderne technieken, enz. Een bezoek meer dan waard. Zie ook: www.noordbrabantsmuseum.nl en www.molens.nl

De geschiedenis ligt op straat.....

Vlas en graan

Vlaskamp

Vlasven

Bovenstaande straatnamen verwijzen naar de vlascultuur die nu bijna geheel uit Brabant is verdwenen. Voor wie ze herkent zijn er echter ook in onze regio nog stille getuigen te ontdekken in het landschap. Ze herinneren aan de tijd dat vlas hier nog veelvuldig op de akkers stond te wuiven. Aan de Bolst tussen Erp en Maria-Heide ligt nog een kuil of **root** waarin de boer zijn vlas na de oogst liet rotten. Dit om de linnenvezel los te weken van de houtige bast.

Met de verwerking van het vlas hadden de boer en boerin hun handen vol, maar het leverde dan ook van alles op. Van de vezels werd linnen gemaakt voor beddegoed en kleding. De mindere vezels werden tot koe-kleden, grove zakken en touw verwerkt. Uit de zaden werd lijnolie gewonnen en daarna werden er lijnkoeken van geperst, goed voer voor de koeien.

Ook werden heilzame middeltjes gemaakt van vlas om allerlei aandoeningen en kwaaltjes te genezen. Lijnzaad bij ontstekingen van urinewegen, olie voor verzachtende lavementen bij verbrandingen en lijnzaadmeel voor het vervaardigen van weekmakende pappen.

P. Claassen, een rustende boer van de Voorbolst in Erp kon het nog navertellen, toen hij bijna 90 jaar was geworden:

*“Het vlas werd in augustus van het veld getrokken en eerst **gerepeld**, zo werden de zaadbolletjes van de stengels geslagen. Dan bonden we het in bussels die in het water werden gelegd. Boeren die dicht bij de Aa woonden, gebruikten natuurlijke kuilen, maar anderen groeven zelf kuilen. We legden stukken hout op het vlas zodat het goed onder water bleef. Daar moest het drie weken in liggen stinken...”*

Als dit zogenaamde **rotten** zijn werk had gedaan, werd het vlas op de kant te drogen gelegd. Op het erf werden vervolgens de stengels gekneusd (**gebraakt**), waarna de houtige bast van de stengel gescheiden werd (**zwingelen**). Tenslotte moest de vezel nog gekamd worden (**hekelen**) voordat de vrouwen achter het spinnewiel konden gaan zitten, een mooi karweitje voor lange winteravonden.

De vlascultuur is al heel oud. Al 3000 jaar voor Christus werd vlas (***Linum usitatissimum***) in Mesopotamië en Egypte verbouwd. In onze streken waren het vooral West-Vlaanderen, Brabant en de Zuid-Hollandse eilanden waar vlas op de akkers stond. In België verbouwde men tot in de jaren twintig van de vorige eeuw veel vlas in de Leiestreek. Het zaad werd in tonnen aangevoerd vanuit Rusland. Daarna verdrong de industriële vlasverwerking de huisvljijt.

In het Gemertse Boerenbondsmuseum verbouwen ze nog elk jaar een perceeltje vlas. Dan doen de oude handwerktuigen nog even dienst: **braak, repelbank en hekel**.

(naar een niet ondertekend stuk uit het redactiearchief, mogelijk van de heer Verbruggen, foto aangeleverd door Jan van Ganzewinkel)

De oude Vlas- en Graanbeurs, het oudste café van Veghel. Rond 1924 werd de veranda gebouwd. In 1968 werd dit pand afgebroken voor de aanleg van de Vogelbeemdenlaan, nu: Vlas en Graan.

Het hemelrijk in Brabant

Bij het woord Hemelrijk denkt een gelovige misschien aan het Koninkrijk der Hemelen. In Volkel en omgeving komt het eerst de associatie met het Billy Bird-park van Ton Derks in je op. Ons lid Frank Lippe bespreekt in onderstaande bijdrage (die hij al schreef in 2004) zijn zoektocht naar de betekenis van deze straat- en veldnaam. Zijn schoondochter met de familienaam Hemerik bracht hem op een originele gedachte.

Ton Derks, de stichter van Billy Bird-park Hemelrijk bij Volkel, vertelde enkele jaren geleden aan een journalist van het Brabants Dagblad: "Hemelrijk was vroeger de naam van heel rijke landbouwgrond. Later wordt die naam sarcastisch gebruikt voor grond die voor een boer echt te slecht is om er droog brood op te verdienen. De naam Hemelrijk is in deze buurt, oostelijk Noord-Brabant, een bekende gebieds- en straatnaam". Tot zover Derks die erin geslaagd is op deze schrale grond een dikbelegde boterham te verdienen.

Ik twijfel over Derks uitleg van de betekenis. In een stratengids van Nederland heb ik nagezocht waar allemaal straten met "Hemelrijk" erin te vinden zijn. Ik vond maar liefst 18 stuks! Verder vond ik in topografische atlanten en andere publicaties nog eens een plas, een hei en een waard met die naam Hemelrijk. Behalve een laantje bij Bergen (NH), een plas bij Gieten (Dr.) en een straat in Haren (Gr.) liggen die allemaal in de oostelijke helft van Noord-Brabant of vlak daaromheen, in een gebied begrensd door de lijnen vanaf Malburgen/Arnhem naar Hoogstraten (België), dan naar Horst (L.) en via Susteren (L.) weer terug naar Arnhem.

Hemerik: gemeenschappelijk weiland

Onlangs ontdekte ik bij een speurtocht naar de herkomst van de familienaam van mijn schoondochter, Hemerik, in een etymologisch woordenboekje de volgende interessante verklaring voor de naam van een Fries dorpje: "Hemrik PIN, ontstaan uit het Middelnederlandse hem-merck "gemeenschappelijk weiland". Blijkbaar heeft er in de Middeleeuwen dus een naam bestaan voor wat tegenwoordig nog vaak met mient, meent, gement of gemeente wordt aangeduid (ontleend aan het Latijnse woord "communis").

Hem-merck omvat als Germaanse stam de woorden "heem" en "merk". In het woord "mark" leeft dat laatste woord nog voort. Moderne woordenboeken vermelden als betekenis zowel "gemeenschappelijke weide" als "grensgebied". In de vorm "Hamrik" trof ik een straatnaam in het Friese Marum aan, terwijl vlak bij Haren (Gr.) een natuurgebied met de naam "'t Hemrik" te vinden bleek. Het lijkt nauwelijks toeval dat in datzelfde Haren (Gr.) ook nog een straat met de naam "Hemelrijk" bestaat. Ik veronderstel namelijk dat men in de Middeleeuwen in het algemeen de gemeenschappelijke weide buiten het dorp, grenzend aan de nabij gelegen gemeenschap, vaak als "hemerik" of iets gelijkkluidends betiteld heeft. Toen men de gemeentegrenzen in geschreven stukken ging vastleggen, gebeurde dat in het Latijn, waarbij de Germaanse aanduiding zijn betekenis verloor ten koste/ gunste (?) van "gemeente".

Voor zover de oude naam nog wel gebruikt werd, zonder dat men zijn eigenlijke betekenis van gemeentegrens daarbij herkende, was het niet zo vreemd dat men op den duur de lipklank L invoerde (of: Lippe-klank? grapje): heme-l-rik. Misschien heeft een associatie met de Goede Herder en zijn grazige weiden daarbij meegespeeld. Immers, min of meer

vanzelfsprekend lag de landbouwgrond rondom de dorpskern en aan de grenzen van het dorp lagen de slechte gronden waar het vee mocht grazen.

Hemelrijken

Dat in Veldhoven en in Eindhoven niet een enkel Hemelrijk bestaat, maar over Hemelrijken gesproken wordt, zou begrijpelijk kunnen worden, als men bedenkt dat er tussen twee dorpskernen ook twee gemeenschappelijke weidegebieden gelegen kunnen hebben. De bedoelde straten liggen maar enkele kilometers uiteen. Ook tussen de straat Hemelrijk en natuurgebied 't Hemrik bij het Groningse Haren ligt een afstand van een paar kilometer. Het is mogelijk dat ook daar niet van een enkel weidegebied maar van twee stukken sprake zou kunnen zijn geweest. De Udense Hemelrijkstraat daarentegen ligt zo ver van de centra van zowel Uden als Volkel en Odiliapeel af dat hij niet in de stratengids genoemd wordt!

Natuurlijk is dit allemaal niet meer dan een veronderstelling, want ik heb geen oude geschriften onderzocht om te zien of inderdaad in deze buurt zo'n woord "hemerik" of zo in gebruik is geweest. Maar ik hoop toch met dit stukje anderen op het spoor te kunnen zetten om eens na te gaan of er bij een of meer van die Hemelrijken in de buurt ooit een oude naam zonder L of J gebruikt is.

Veghel, 18-10-2004

Ir. F. Lippe

Tabel Hemelrijk Straatnamen

Positie	Plaats	Naam	Bron
191.442	Arnhem G	Hemelrijk	ST G

107.520	Bergen NH	Hemelrijklaantje	ST G
168.421	Berghem NB	Hemelrijkstraat	ST G
184.387	Deurne NB	Hemelrijk	ST G
160.384	Eindhoven NB	Hemelrijken	ST G
185.437	Elst G.	Hemelrijk	ST G
166.384	Geldrop NB	Hemelrijkpad	ST G
238..576	Haren GR	Hemelrijk	ST G
173.388	Helmond NB	In het Hemelrijk	ST G
201.384	Horst L	Hemelrijk	ST G
169.392	Lieshout NB	Hemelrijk	ST G
173.415	Schaijk NB	Hemelrijk	ST G
152.406	St. Michielsgestel NB	Hemelrijkstraat	ST G
187.341	Susteren L	Hemelrijk	ST G
175.405	Uden NB	Hemelrijkstraat	GE K
157.382	Veldhoven NB	Hemelrijken	ST G
144.423	Zaltbommel G	Hemelrijk	ST G
174.411	Zeeland NB	Hemelrijk	ST G
214.575	Marum FR	Hamrik	ST G

Gebiedsnamen

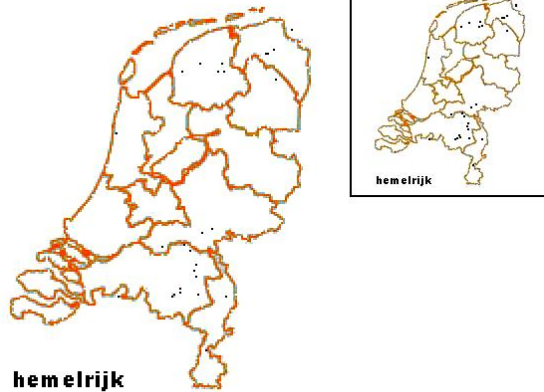
247.554	Gieten DR	Hemelrijk (plas)	TO A
109.379	Hoogstraten BE	Hemelrijkse hei	TO B
161.424	Lithooijen NB	Hemelrijkse waard	TO B
237.574	Haren GR	't Hemrik (natuurgebied)	NM H
206.560	Hemrik FR	Hemrik(dorp_	TO A
264.598	Rysum DU	Rysumer Hammrich	TO A
256.581	Noordbroek GR	Noordbroeksterhamrik	TO A
166.572	Tritzum FR	Hiemryk	TO A
184.575	Leeuwarden FR	Hemriksein (viaduct)	TO A
202.562	Hemrik FR	Hemriker Scharren	TO A
206.560	Hemrik FR	Hemrikerverlaat	TO A

ST G: Straatwijzer Nederland ed. 2004 EDCO Eindhoven B.V.

GE K: CITO plan Plattegrond Gemeente Uden 7^e ed. Rijnland
Plattegronden Leiden
TO A: ANWB Topografische Atlas Nederland ed. 2002
TO B: Topografische Atlas Nederland deel 4 ed. 1987
NM H: Handboek Natuurmonumenten in Nederland ed. 1996
Overige literatuur: dr. J. de Vries Etymologisch Woordenboek ed.
Spectrum Utrecht 1958

Licht gewijzigd i.v.m. actualiteit door Nico Vreeswijk,
redactie Kroniek
4 april 2007

Kort bericht: Kilsdonkse molen

Op maandag 28 mei, tweede Pinksterdag, wordt in het kader van het Jaar van de Molens 2007, het evenement “Blazen voor de Kilsdonkse Molen” gehouden. Tijdens dit evenement zal het startsein worden gegeven voor de restauratie en reconstructie van de unieke Kilsdonkse Molen in Heeswijk-Dinther.

Bij dit evenement zijn onder andere Cabaretier Marc van de Veerdonk, De Bokkebloazers uit Heeswijk-Dinther, kwintet Stasia uit Schijndel, het Ambiancekoor en the River Aa Big Band uit Veghel en Gilde St.Barbara uit Dinther te zien.

Voor meer informatie kunt u kijken op www.kilsdonksemolen.nl of informatie opvragen bij W. van der Steijn mail: info@kilsdonksemolen.nl of tel: 06-49650798

Overdracht collectie devotionalia van zusters Franciscanessen aan onze heemkundekring

Op woensdag 11 april vond de overdracht plaats van de omvangrijke verzameling devotionalia van zuster Walburgis Dirks en de Congregatie van de Zusters Franciscanessen aan de gemeente Veghel. De burgemeester gaf de collectie vervolgens in bruikleen aan onze heemkundevereniging. Hierbij enkele foto's van de overdracht waarbij over en weer woorden van dankbaarheid werden gesproken. In onze volgende aflevering gaan we verder in op de inhoud van de verzameling en de wijze waarop een en ander voor het publiek gepresenteerd gaat worden.

*De meimaand is aanwezig. De bijen komen uit
hun korf. Vandaar heel toepasselijk
het bijenlied...*

DAVID TOMKINS. 48. BIJENLIEDJE. A. B. H. VERHEY.

Vlug. f

In ze-ven klei-ne koe-pel-tjes, Van goud-geel
stroo op hoe-pel-tjes, Met on-der-in een poort, Daar
wer-ken en daar we-ven we, Daar lie-ven en daar
le-ven we, De zo-mer-da-gen voort: Zoem, zoem,
poco rit
zoem, zoem, zoem, zoem.

2. We vegen op ons kuiertje,
Den helmknop met een schuiertje
En vangen stuifmeel op.
We dragen in een achterscheen
Den voorraad naar de korven heen,
En kneden het tot prop:
Zoem, zoem, zoem, zoem, zoem, zoem.
3. Bij 't vliegen bindt een beugeltje,
Ons voor- en achtervleugeltje.
Bij goudsbloem en margriet,
Daar zoemen en daar zweven we,
Daar lieven en daar leven we,
Ons zomer-zonnelied:
Zoem, zoem, zoem, zoem, zoem, zoem.

Wie is wie en wat is wat?

Een nieuwe foto met nieuwe vragen. Wie zijn deze heren?
Waar staan ze? Wanneer is deze foto gemaakt? Voor welk huis
staan deze heren en in welke materialen deden ze
onderhandelen? Zo komen er nog meer vragen bij ons op. Kunt
u ze beantwoorden? Bel dan naar Saskia.

Tel: 0413-367145 of mail naar saskia_lunenburg@hotmail.com

Reacties op de foto uit Kroniek 87

De heren staan op de Aa-brug en de foto is vermoedelijk
genomen na de opening van deze brug in 1942. Van links naar
rechts weten we als volgt wie de personen zijn:

1 → naam onbekend	5 → naam onbekend
2 → Leo de Folter (wethouder)	6 → Jan Nielen
3 → naam onbekend waarschijnlijk de eerste NSB burgemeester?	7 → Graard Donkers was raadslid
4 → dhr de Visser is 42 jaar secretaris geweest	

Heeft u aanvulling of veranderingen dan horen we dit graag!